

Бондаренко В. В. Структура моделі особистості дітей, позбавлених батьківського піклування

У статті було створене узагальнена модель особистості дітей, позбавлених батьківського піклування, та визначення її психолого-педагогічних особливостей на кожному структурному рівні (сфері).

Ключові слова: діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, соціальний захист, заклади інтернатного типу, притулок.

Бондаренко В. В. Структура модели личности детей, лишенных родительской опеки

В статье было создано обобщенная модель личности детей, лишенных родительской опеки, и определение ее психолого-педагогических особенностей на каждом структурном уровне (сфере).

Ключевые слова: дети-сироты, дети, лишенные родительской заботы, социальная защита, заведения интернатного типа, приют.

Bondarenko V. V. The structure model of personality of children deprived of parental care

This article was created generalized model of personality of children deprived of parental care and the definition of its psychological and educational features on each structural level (sphere).

Key words: orphans, children deprived of parental care, social security, boarding schools, shelter.

Стаття надійшла до редакції 03.08.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК [364.4-055.5/7:347.639](477),,4/16”

Л. В. Кальченко

СУСПІЛЬНА ПРАКТИКА ПОДОЛАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ У V-XVII СТОЛІТТЯХ

Одним із актуальних і соціально значущих завдань, що стоять перед нашим суспільством сьогодні, є пошук шляхів зниження зростання явища соціального сирітства та підвищення ефективності його профілактики. Варто зазначити, що аналіз основних підходів до вирішення проблеми сирітства, соціалізації та виховання сиріт в історико-педагогічному контексті дозволяє побачити фокус державного і громадського інтересу до досліджуваної проблематики та зрозуміти витоки існуючого стану речей. Одночасно це наближає нас до вирішення основного завдання дослідження шляхом визначення найбільш ефективних механізмів попередження і подолання проблеми соціального

сирітства як на рівні держави, так і на рівні громади, родини та окремої особистості.

Історичні аспекти питання суспільної опіки дітей-сиріт представлені у науковому здобутку С. Бадори, О. Вацеби, П. Дашкевич, Т. Завгородньої, І. Комар, Б. Савчука, Б. Ступарика, Б. Трофим'яка, Л. Шологон та ін. Однак основні тенденції, особливості, етапи і форми суспільної практики вирішення проблеми соціального сирітства, характерні для української спільноти епохи середньовіччя, комплексно не досліджувалися.

Метою даної роботи є аналіз суспільної практики подолання соціального сирітства на українських землях у період середньовіччя (V-XVII ст.).

Розкриваючи мету, необхідно зазначити, що новизна соціального сирітства – це явище чисто термінологічне. Прояви того, що зараз визначається даним терміном існували на різних етапах розвитку людського суспільства практично завжди. Лише у період докласового суспільства, як стверджують деякі дослідники, сирітства не було: дитина вважалася сином чи дочкою усього роду. Соціальне сирітство з'являється лише тоді, коли дітей почали виховувати батьки [1; 2].

Аналіз історико-соціальних досліджень показує, що початковий етап допомоги дітям-сиротам та попередження явища соціального сирітства у світі пов'язується із періодом середньовіччя (V – XVII ст.). До цього періоду історія людства характеризується достатньо не гуманним ставленням до небажаних, незаконнонароджених дітей, а з позицій сьогодення навіть жорстоким. Варто зазначити, що влада батьків над дітьми була визнана ще з часів язичництва і, як показує історія, у багатьох народів зафіксовані випадки, коли батьки покидали власних дітей і навіть вбивали їх (випадки інфантициду – дітовбивства) [1]. З часом, для того, щоб вирішити цю проблему, спільнота поступово почала формувати інститути підтримки сиріт у межах власного роду, общинного простору [1, с. 86].

Звертаючись до вітчизняної історії, можна зазначити, що за часів *дохристиянської Русі*, турбота про сиріт не була організованою і регулярною, вона виступала в якості традиційної *«народної турботи»* і лежала на *«всьому мирі»*. Так, за історико-етнографічними дослідженнями [3; 4; 5; 6; 7], перший етап зародження соціальної допомоги, призрення у стародавніх слов'янських общинах (IV (V) ст. – (IX) X ст. [8]) характеризується так званим *«приймацтвом»* – усиновленням. Приймати до родини сироту мали право люди літнього віку, яким важко ставало справлятися із господарством або у них не було нащадків. Прийнятий у сім'ю повинен був поважати своїх нових батьків, вести господарство тощо. Іншою формою підтримки сиріт була *общинна, мирська допомога*, коли дитина переходила із одного дому до іншого на кормління. Сироті могли призначати «суспільних» батьків, які брали її на свій прокорм, але якщо сирота мала своє господарство, громада (община) протидіяла всиновленню. Таких сиріт називали «вихованцями», «годованцями». Обов'язковими «помочи» були в родині, де дорослі її

члени були хворими. Їх називали «*наряди миром*». Сусіди приходили, щоб натопити піч, нагодувати худобу, доглядати за дітьми [3; 4; 5; 6].

У VIII – IX ст. відбувається перехід до малої родини, яка складається з подружжя і дітей. Тепер виявляє турботу про малих дітей не громада, а родина; після смерті батьків вирішується проблема опіки, успадкування майна. Таким чином, у стародавній період слов'янської історії зароджуються форми допомоги і підтримки, які в подальшому стануть основою для християнської моделі допомоги і підтримки дітям, які їх потребували.

Продовжуючи аналіз науково-історичних джерел [5; 6; 7] можна зазначити, що милосердя до дітей та турбота про них стали поширюватися зі зміцненням християнського світогляду. Основою для такого ставлення стала одна з головних заповідей християнства – любов до ближнього як шлях до спасіння душі. У слов'янських державах на таких дітей дивилися як на «божих людей».

Як свідчить історія, громадське піклування про дітей-сиріт отримало подальший розвиток ще на ранніх етапах існування *Київської держави*. Починаючи з IX – X ст., на Русі руйнуються родоплемінні відносини, створюється нова культурно-історична ситуація, що потребувала інших форм підтримки і захисту дітей, які потребували допомоги. Основні тенденції допомоги у період Київської держави були пов'язані із *княжим захистом і піклуванням*, які у своєму розвитку проходять свого роду два етапи становлення: *I-й період* – пов'язаний із розповсюдженням християнства у Київській Русі, який умовно можна визначити з часу хрещення Володимира I й до другої половини XII ст. – період утворення удільних князівств та розповсюдження християнства на околицях східнослов'янських земель; *II-й період* – з другої половини XII ст. до XIII ст. включно, коли благодійницькі функції князя поступово з'єднуються із монастирсько-церковними формами призрения [5].

Характеризуючи кожен з означених періодів, можна зазначити, що після хрещення Русі (988 р.) на зміну язичницьким народним звичаям прийшли церковні [9, с. 16]. Тому, з одного боку, відносини, пов'язані із шлюбом, дітьми, регулювалися правилами, що походили своїм корінням у старовинні звичаї далекого минулого, а з іншого – нормами церковного права. Якщо перші об'єднувала в собі «Руська правда», то другі – «Кормча книга» [9, с. 16].

Варто також зазначити, що з приходом християнської моралі, як свідчать історичні джерела, відбулися зміни й у суспільних традиціях життя Київської держави. Так, було заборонено ховати з померлим чоловіком його дружину, бо це зумовлювало збільшення кількості дітей-сиріт [10, с. 18]. Кожна християнська община (громада) виконувала функції органів піклування убогими, хворими, немічними [11, с. 40]. Поступово турботу про малолітніх сиріт за рекомендацією церкви стала брати на себе не лише громада, а й сім'я. Перший випадок опіки над дитиною був описаний ще у літопису 879 року, де вказується, що після

смерті батьків опікунами ставали найближчі родичі, які займали місце померлих [9, с. 16]. Поступово було покладено початок практики переходу від «зlidнелюбства» до державної політики турботи про сиріт, що спиралася на традиційні для слов'янського менталітету співчуття, добро, участь у долі іншого.

Для характеристики змін, що відбулися у системі допомоги дітям-сиротам, важливо звернутися до нормативно-правових документів Стародавньої Русі, які захищали сиріт. В основному зібранні законів давньоруської держави „Руська Правда” (1037-1072рр.), що являє собою перший український збір законів, розглядалися умови розподілу майна дітей після смерті їх батьків (ст. 98-104), а також вперше з'явилося поняття «опіка». Так, у ст. 99 йдеться про те, що після смерті батька опікуном малих дітей стає хтось з найближчих родичів або вітчим, якщо мати виходить заміж вдруге. Опікуну передається у тимчасове користування рухоме й нерухоме майно неповнолітніх, обов'язково у присутності свідків. Опікун має право продовжувати торгівлю й брати собі прибуток від неї, але після закінчення терміну опіки зобов'язаний повернути кошти сироті («Руська Правда», ст. 165) [12; 13]. Характерним є те, що публічною владою на той час були наділені не чиновники, а члени суспільства. Насамперед згадується церковна влада, яка претендувала на усі справи, пов'язані з опікою.

На сторінках «Руської Правди» можна було знайти і права сім'ї, і принципи морального виховання дитини в родині. Вперше в європейській правничій практиці «Руська Правда» виявила турботу і про жінку, і про матір. Враховуючи це, можна зазначити, що „ставлячи перед собою завдання охорони материнства, право, таким чином, безпосередньо сприяло запобіганню сирітства” [14, с. 50 – 51]. Заповіді «Поучення...» (1117 р.) Володимира Мономаха також наполегливо рекомендували зміцнення сім'ї, що уже тоді розглядали як засіб *профілактики дитячого сирітства*.

Взагалі, княжа турбота про дітей-сиріт була традиційною на Русі, а вибудована руськими князями система соціального піклування ґрунтувалася на ідеях християнської моралі: милосердя, любові до ближнього, співчуття.

Аналіз наукових історико-культурних джерел свідчить, що історія призрення дітей-сиріт, що відображена в літописах й історичних документах, пов'язується з ім'ям великого князя Володимира Святославина (Святого), якого в народі прозвали «Красне сонечко». Він не лише поклав початок християнства на Русі і сам піклувався про сиріт, роздаючи «велику милостиню», а й у 996 році прийняв «Устав», в якому вніс у обов'язки духовенства заняття соціальним (суспільним) призренням, визначивши десятину на утримання монастирів, богаділень й лікарень і протягом тривалого часу саме монастирі стали осередками соціальної допомоги на Русі й утримували богадільні, лікарні й дитячі притулки [9, с. 16]. Цей найдавніший правовий документ Київської Русі

відображав також становище дітей після смерті батьків, турботу про сім'ю, прописуючи у тому числі й покарання за зруйнування сімейних устоїв, що можна розглядати як одні з перших заходів превентивного характеру щодо соціального сирітства.

Естафету турботи про сиріт прийняв князь Ярослав Володимирович (Мудрий) та його сини (князі Ізяслав та Всеволод Ярославичі), заснувавши сирітське училище, в якому на повному княжому утриманні навчалися 300 юнаків. «Всього ж паче убогих не забувайте, но елико могуте по силе своей кормите, снабдите сироту» – заповів своїм дітям також онук Ярослава Мудрого – Володимир Мономах, який вважав однією із найважливіших своїх турбот призначення нужденних, сиріт та жебраків, про що говориться і в його заповіті «Поучення...» (1117 р.). Приділяючи особливу увагу формуванню у сиріт моральних якостей, князь відстоював необхідність дотримання християнської моралі, релігійного виховання осиротілих дітей [6; 12].

За часів княжої доби турбота про дітей-сиріт покладалася насамперед на приватних осіб (найчастіше – князів) та церкви. Серед священників викликають глибоку повагу: Феодосій Печерський (XI ст.); єпископ Переяславський Єфрем (XI ст.), який побудував для бідних і сиріт лікарні, призначив їм медиків, встановив, щоб повсюдно хворих дітей доглядали і лікували безкоштовно [10, с. 19]; Сергій Радонежський (XIV ст.); пізніше – Преподобний Серафим Саровський (XVIII ст.), Старець Амвросій (XIX ст.), який слугував вірою й правдою в Оптиній пущі, та інші. Вони навчали словом і ділом дотримуватися моральних заповідей, поважно ставитися до людей, піклуватися про дітей. Як свідчать літописи, знаходячись під свіжим впливом прийнятого християнського віроучення, князі, духовенство та найкращі люди землі руської, активно навчалися великим релігійним заповідям, найголовніші з яких повелівали любити Бога і любити ближнього як самого себе, що практично означало – нагодувати голодного, напоїти нужденного, «призріти хоча б єдиного з малих сиріт» [5].

Традиції призначення на землі київській не обмежувалися діяльністю церкви та окремих князів. Прості люди надавали допомогу й підтримку один одному і, в першу чергу – дітям. Утворена ще у додержавний період традиція піклуватися про дитину родовою общиною перетворилася у *турботу щодо покинутих дітей при скудельницях*. Скудельниця – це загальна могила, в якій ховали людей, що померли під час епідемії, замерзлих взимку тощо [15]. При скудельницях будувалися сторожки, куди привозили покинутих дітей. Займалися їх призначенням і вихованням скудельники – старці й старухи, які спеціально підбиралися й виконували роль сторожа і вихователя. Утримувалися сироти за рахунок подаянь населення навколишніх сіл та селищ. Люди приносили одяг, взуття, продукти харчування, іграшки. Саме у цей час виникли промовки: «З миру по нитці – бідному сироті сорочка», «Живий – не без місця, а мертвий – не без могили». У скудельницях покривалися народним

милосердям і нещасне народження, і нещасна смерть. При всій своїй простоті й примітивності *дома для убогих дітей* були вираженням народної турботи про сиріт, проявом людського обов'язку перед дітьми. Скудельники слідкували за їх фізичним розвитком, за допомогою казок передавали їм духовно-моральні правила людського життя, а колективні стосунки згладжували гостроту дитячих переживань [5; 15; 16].

Аналіз розвитку історичної практики вирішення проблеми соціального сирітства показує, що татаро-монгольські спустошення завдали непоправної шкоди Україні, але навіть за цих умов закладені ще з часів Київської Русі традиції благодійницької діяльності щодо дітей-сиріт не були забуті. На складному шляху відродження і державотворення поступово розвивалися різні форми суспільної опіки, у якій виразно окреслюються два провідні напрями, що взаємно доповнювали один одного. *Перший* – продовження традицій Володимира та інших князів, які показали приклад особистого благодіяння і захисту убогих, старців та дітей-сиріт. *Другий* – посилення організуючого начала, вдосконалення форм і масштабів державної підтримки соціально вразливих верств населення при збереженні і заохоченні благодійницької діяльності церкви [10, с. 20].

Розвиваючи подальшу логіку дослідження, вважаємо за необхідне вказати на те, що свій історико-педагогічний аналіз практики подолання соціального сирітства ми проводимо спираючись, *по-перше*, на хронологію й періодизацію історії України, в межах якої період середньовіччя, який ми розглядаємо, має два етапи: I-й – доба формування, розвитку і занепаду Київської Русі (VII друга пол. XIV ст.), розглянутий вже нами вище та II-й – Литовсько-польський період (середина XIV друга половина XVII ст.). А *по-друге* – на еволюційний розвиток та якісні зміни соціальної практики вирішення питання сирітства на різних історичних етапах.

Необхідно також зазначити, що Україна має досить суттєву особливість – у різні часи українські землі входили до складу багатьох держав. Із середини XIV ст. українські землі були розподілені між різними країнами: Польщею (Галичина), Австро-Угорщиною (Закарпаття), Молдавським князівством (Буковина), Кримським ханством (південний схід і південь, Крим). Більша частина сучасної території України знаходилася у складі Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ). Люблінська унія Литви і Польщі 1569 р. створила єдину державу – Річ Посполиту. Українські землі перебували під впливом Польщі до 1654 р., коли відповідно до Переяславської угоди Лівобережна Україна увійшла до складу Росії, а Правобережна та частина Західної залишилась за Польщею. Кожна з держав мала свою культуру, систему законодавства, особливості яких відбивалися на українській законодавчій системі, а також впливали як на суспільний розвиток в цілому, так і на вирішення питання сирітства, соціальної допомоги й підтримки дітей-сиріт.

Враховуючи цю особливість, наш подальший науковий пошук спрямовано на аналіз історичної практики подолання явища соціального

сирітства на українських землях у складі Литви й Польщі, Слід зазначити, що у науковій літературі вивчення питання подолання проблеми сирітства, в контексті розвитку й становлення благодійництва, державної системи соціальної допомоги на теренах України за Литовсько-польського періоду є мало дослідженим. Саме тому подальше звернення до історико-культурних та науково-аналітичних джерел у даному контексті є цілком виправданим і відповідає поставленим завданням нашого наукового пошуку щодо створення цілісної картини історико-педагогічного аналізу проблеми подолання соціального сирітства на території України.

Аналіз історико-аналітичних джерел показує, що з початком Литовського періоду на українських землях були розповсюджені чотири основні форми (системи) допомоги та підтримки нужденних: 1) церковно-монастирська система; 2) світська (приватна) благодійність; 3) общинне опікування нужденними на селі; 4) державно-муніципальна система допомоги та взаємодопомоги. Основні напрямки діяльності держави і суспільства у сфері допомоги були ті ж самі, що і в Західній Європі – профілактика бідності та боротьба з проявами соціальної патології [17, с. 117 – 118], серед яких і явище соціального сирітства.

Для більш повного розуміння ситуації щодо вирішення проблеми соціального сирітства на українських землях у складі Великого князівства Литовського і Речі Посполитої звернемося до історико-правових джерел того періоду, аналіз яких показує, що законодавство ВКЛ у справі соціальної допомоги нужденним, серед яких були й діти, покинуті батьками, знаходилось на рівні загальноєвропейського. Основні напрямки цієї допомоги були зафіксовані юридично у трьох Литовських статутах 1529 р., 1566 р., 1588 р. Саме в останньому ідеї гуманізму, що мали розповсюдження в Європі, в епоху Середньовіччя, проявилися особливо яскраво. Так, заборонялось притягати до кримінальної відповідальності дітей та підлітків; було введено заборону смертної кари для вагітних жінок; більш сувора, ніж в Європі, відповідальність за злочин проти жінок; встановлення юридичної відповідальності шляхтичів за дітовбивство тощо [18, с. 17].

Варто підкреслити, що Литовські статuti передбачали захист прав сиріт та малолітніх. Так, уперше рік неосудності (7 років) вказано у Судебнику 1468 р. У статуті 1529 р. зазначено, що «ест лета dorosлые: младенцу осмнадцать лет, а девице – пятнадцать лет» [19, с. 122]. Також цей статут закріплював права неповнолітніх. Слід зазначити, що в Росії така градація з'явилась тільки у 1669 р. [17, с. 118].

Як свідчать наукові джерела, основні напрямки розвитку приватної благодійності щодо вирішення соціальних проблем в литовсько-польську добу були обумовлені соціально-економічними, ідеологічними, військовими та соціокультурними вимогами суспільства. Приклад подавали перші особи держави. А з середини XVI ст. на землях Речі Посполитої все більшого значення набуває дворянська благодійність,

дружини багатих вельмож займаються утриманням та освітою сиріт та дітей з бідних родин. Стало звичкою брати на виховання дівчаток з родин збіднілої шляхти. Вони навчались разом з рідними дітьми танцям, етикету; їх забезпечували одягом та харчами, а згодом видавали заміж з немалим приданим [20, с. 19].

Говорячи про державно-муніципальну систему опікування, варто згадати про магістрати, які відігравали значну роль у будівництві та утриманні шпиталів і богаділень для нужденних людей, серед яких були й діти-сироти, які значною мірою утримувались за рахунок приватних пожертвувань.

Крім муніципальної допомоги, на українських землях у XIV – першій половині XVII ст. соціальну допомогу сиротам надавали сільські громади. Їх допомога була дуже важливою, якщо врахувати, що у зазначений період більша частина українців мешкала в сільській місцевості. Сільські громади на українських землях відігравали значну роль як органи місцевого самоврядування з профілактики бідності, допомоги нужденним та в боротьбі з проявами соціальної патології сирітства. Сільська громада, зберігаючи певну спадкоємність з давньоруською общиною, відігравала роль станової організації селянства та регулювала всі аспекти його життєдіяльності. Ще з часів Київської Русі збереглося поважне ставлення до старців і до дітей, серед основних форм опікування якими були: почергове годування сиріт у сім'ях, віддача прийомним батькам, общинне опікування «вихованцем», котрий мав господарство від померлих батьків. У більшості сіл створювалися сирітські ради чи призначався сирітський суддя, які мали дбати про сиріт та вдів. У окремих громадах навіть створювався фонд убогих та сиріт, з якого виділялися кошти на допомогу нужденним. Не останнє слово громада мала й при призначенні опікунів для сиріт. Основним критерієм для визначення опікунства вважались не лише родинні зв'язки, а й уміння вести господарство, щоб зберігати і примножувати спадок сиріт. Якщо, на думку громади, опікун не справлявся зі своїми обов'язками, сирітська рада порушувала питання про його заміну [18, с. 23].

Сільська громада також опікувалася освітою молодого покоління, несла відповідальність за дотримання моральних норм поведінки односельчан. Вона мала турбуватися, щоб батьки та опікуни посилали своїх дітей до школи і в церкву, а вчителі належно виконували свої обов'язки, щоб ночами люди не вешталися по селу, щоб були шановані неділі та свята. Штрафи за порушення цих приписів йшли у фонд убогих громади [21, с. 68].

Активну участь у розв'язанні багатьох соціальних проблем своїх членів і тогочасного українського суспільства брали церковні братства, які є специфічним різновидом громад в Україні. Благодійність була одним із головних завдань діяльності братств, особливо тих, що були заможні. Братство різним способом допомагало нужденним і постійно закликала до цього й своїх членів. Особливу опіку вони звертали на

бідних, удів, сиріт, старих, німецьких, хворих, ув'язнених, подорожніх, усім допомагаючи в міру своєї можливості. Будували церкви, шпиталі, друкарні, оберігали пам'ятки історії, культури. Багато братств мали власні «шпиталі» – притулки для всіх тих, хто не мав сили самостійно жити з праці своїх рук (сироти, старі, німецькі, вдови та ін.). Ці братські шпиталі існували аж до недавнього часу. Якщо братство не мало змоги збудувати свого окремого шпиталю, то воно тримало його в найманому домі. У відкритих ними школах виховували молодь у душі людинолюбства, побожності, милосердя [22, с. 47].

Варто також зазначити, що в сільській місцевості, де мешкала більша частина населення Великого князівства Литовського та Речі Посполитої, питання соціальної допомоги нужденним, однією із категорій яких були й діти-сироти, регулювались інструкціями місцевих сеймиків та постановами сейму Речі Посполитої. Отже, розкриваючи сутність існуючої на українських землях у другій половині XIV-XVII ст. суспільної практики допомоги дітям-сиротам (соціальним сиротам), можна зазначити, що правову основу системи державно-муніципального опікування на українських землях було закладено Литовськими статутами 1529 р., 1566 р., 1588 р., іншими нормативно-правовими актами. Ця система була побудована на засадах гуманізму і покликана допомагати всім нужденним, серед яких достатньо велику частину займали діти-сироти.

Історія свідчить, що у другій половині XVII ст., за результатами Переяславської угоди 1654 року, майже всі українські землі на засадах автономії увійшли до складу Росії. Але після російсько-польської війни 1660-1667 рр. відбувся територіальний поділ України. Під польську сферу впливу відійшли західноукраїнські землі (Східна Галичина і Волинь) та Правобережжя. За Росією закріплювались Лівобережжя з Києвом, території Запорізької Січі та Слобідська Україна. Поступово суспільна практика подолання явища соціального сирітства від громадських (приватних) ініціатив й церковно-монастирських форм допомоги і підтримки дітям-сиротам, все більше переходила під егіду держави, а тому, подальший науковий пошук необхідно присвятити детальному вивченню й аналізу державної практики становлення й розвитку системи соціальної допомоги й підтримки дітей-сиріт як у складі Росії, так і у складі інших держав того історичного періоду, що стане предметом дослідження й розгляду нашої наступної статті.

Список використаної літератури

1. Кіреєва С. Історико-педагогічний аналіз проблеми соціального сирітства в Україні / С. Кіреєва // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – 2007. – № 4. – С. 86 – 91. **2. Дивицька Н. Ф.** Соціальна робота з неблагополучними дітьми і подростками : конспект лекцій / Н. Ф. Дивицька. – Ростов-н/Д. : Фенікс, 2005. – 288 с. **3. Дашкевич П.** Гражданский обычай приемчества у крестьян Киевской губернии /

- П. Дашкевич // Юридический вестник. – 1887. – № 6. – С. 10 – 19.
- 4. Стог А. Д.** Об общественном призрении в России : В 3 ч. Ч. 1. / А. Д. Стог. – СПб. : Изд-во при Министерстве полиции, 1818 – 1827. – С. 63 – 78.
- 5. Щапов Я. Н.** Государство и церковь в Древней Руси, X-XIII вв. / Я. Н. Щапов. – М. : Педагогика, 1989. – С. 107 – 123.
- 6. Вернадский Г. В.** Древняя Русь / Г. В. Вернадский // [Электронный ресурс]. – <http://www.kulichki.com/~gumilev/VGV/vgv1.htm>
- 7. Чернецов Н. В.** Генезис и эволюция социального призрения в России, X – XIX века : диссер. канд. истор. наук : 07.00.02 – отечественная история. – Москва, 1996. – 181 с.
- 8. Гильфердинг А. Ф.** Древнейший период истории славян. Гл. I. Славяне в виду других племён арийских // Вестник Европы. – СПб. : 1868. – № 7 (июль). – С. 223 – 291.
- 9. Терновая И.** История и современное состояние проблемы социального сиротства в России : [монография] / И. Терновая ; отв. ред. В. В. Гура. – Таганрог : Таганрогский гос. пед. ин-т , 2009. – 90 с.
- 10. Артюшкіна Л. М.** Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально-правовий аспект) : [монографія] / Л. М. Артюшкіна, А. О. Полянничко. – Суми : СумДПУ, 2002. – 268 с.
- 11. Вступ до соціальної роботи** : [навч. посіб.] / ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. – К. : Академвидав, 2005. – 304 с.
- 12. Рубинштейн Н.** Древнейшая Правда и вопросы дофеодального строя Киевской Руси / Н. Рубинштейн // Археографический ежегодник за 1964 год. – М., 1965. – 150 с.
- 13. Зимин А.** Феодальная государственность и Русская Правда. Исторические Записки / А. Зимин. – М., 1965. – 208 с.
- 14. Бадора С.** Теорія і практика опікунства в Польщі / С. Бадора. – Івано-Франківськ, 2000. – 252с.
- 15. Снегирев И. М.** О скудельницах или убогих домах в России // Труды и записки Общества истории и древностей российских. – М., 1826. – Ч. 3. – Кн. 1. – С. 235 – 263.
- 16. Социальное призрение детей в России** // [Электронный ресурс]. – <http://works.tarefer.ru/74/100435/index.html>
- 17. Рощина Л. А.** Соціальна допомога на українських землях у литовсько-польський період / Л. А. Рощина // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 4. – С. 117 – 123.
- 18. Горілий А. Г.** Історія соціальної роботи в Україні / Горілий А. Г. – Тернопіль : ТАНГ, 2001. – 68 с.
- 19. Хрестоматія з історії середніх віків** / [упоряд. В. М. Духопельніков та ін.]. – К. : Освіта, 1998. – 387 с.
- 20. Соціальна робота в Україні** / [І. Д. Зверева, Г. М. Лактіонова]. – К. : Вища освіта, 2004. – 254 с.
- 21. Основи соціальної роботи** : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Н. Бондаренко, І. Грига. – К. : Наукова думка, 2004. – 174 с.
- 22. Андрієнко Л. Б.** Братські школи в Україні XVI – XVII ст. / Л. Б. Андрієнко // Навчальна школа. – 1990. – № 11. – С. 45 – 47.

Кальченко Л. В. Суспільна практика подолання соціального сирітства на теренах України у V-XVII ст.

У статті представлено аналіз суспільної практики подолання соціального сирітства на українських землях у період середньовіччя

(V-XVII ст.). Розкрито історичну практику рішення проблеми сирітства на теренах України за часів дохристиянської Русі (старослов'янських племен), княжого періоду Київської держави, періоду знаходження українських земель у складі Великого князівства Литовського та польської держави – Речі Посполитої. Визначено основні види і форми соціального призрення дітей-сиріт, а також представлено короткий аналіз основних нормативно-правових документів історичного періоду, що досліджується щодо вирішення проблеми соціального сирітства.

Ключові слова: соціальне призрення (допомога); приймацтво (усиновлення); громадська (мирська) допомога; княжий захист та піклування; церковно-монастирські форми призрення; скудельниці; світська (приватна) благодійність; державно-муніципальна система допомоги та взаємодопомоги; сільська громада; церковні братства; профілактика соціального сирітства.

Кальченко Л. В. Общественная практика преодоления социального сиротства на территории Украины в V-XVII веках

В статті представлено аналіз общественної практики преодолення соціального сиротства на українських землях в період середньовіччя (V-XVII вік). Розкрито історичну практику рішення проблеми сиротства на території України в період дохристиянської Русі (старослов'янських племен), княжеский період Київського державства, період знаходження українських земель в складі Великого князівства Литовського і польського державства – Речі Посполитої. Виділено основні види і форми соціального призрення дітей-сиріт, а також представлено короткий аналіз основних нормативно-правових документів досліджуваного історичного періоду на предмет рішення проблеми соціального сиротства.

Ключевые слова: социальное призрение (помощь); приемачество (усыновление); общинная (мирская) помощь; княжеская защита и попечение; церковно-монастырские формы призрения; скудельниці; светская (частная) благотворительность; государственно-муниципальная система помощи и взаимопомощи; сельская община; церковные братства; профилактика социального сиротства.

Kalchenko L. V. Social practice overcoming social orphanhood in Ukraine in the V-XVII centuries

In the article were submitted the analysis of social practice overcoming child abandonment in the Ukrainian lands in the Middle Ages (V-XVII centuries). There were disclosed historical practice solutions to the problem of orphans in Ukraine in the period of pre-Christian Russia (Old Slavonic tribes), the principality during the Kievan state, the period when the Ukrainian lands in the Grand Duchy of Lithuania and the Polish state – the Commonwealth. The were extracted basic types and forms of social care for orphans and also

were provided a brief analysis of the main legal documents researched historical period for solving the problem of child abandonment.

Key words: social care; priymachestvo (adoption); secular assistance; principality's protection and care, the church and monastery forms of charity; skudelnitsi, secular (private) charity, public-municipal system help and mutual aid, rural communities; religious brotherhood, prevention of child abandonment.

Стаття надійшла до редакції 23.08.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

УДК 37.013.42

М. Ф. Костючек

ДІАГНОСТИКА СТАНУ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

За останні десятиріччя торгівля людьми, особливо жінками та дітьми, стала проблемою, що не має кордонів і стабільно дієвих заходів щодо подолання.

Статистика МОМ в Україні свідчить про те, що за останні 5 років (станом на 30 червня 2012 р.) жертвами злочинних дій стали майже 400 дітей зі всієї України.

Зважаючи на те, що проблема торгівлі дітьми є вкрай латентною, вважаємо ці дані такими, що не відображають реальний стан речей, і за кожною з цих цифр стоїть зламана дитяча доля.

Найбільш ефективною формою соціально-педагогічної роботи з дітьми, постраждалими від торгівлі людьми, є соціально-педагогічна реабілітація, яка представляє собою комплекс заходів психологічного, педагогічного, економічного, медичного, юридичного характеру на основі створення умов для задоволення потреб, що спрямовані на відновлення, повернення, реінтеграцію дитини у суспільство (сім'ю, навчально-виховні установи, колектив однолітків) і сприяють повноцінному функціонуванню в якості соціального суб'єкту.

Донедавна, під час розгляду проблеми торгівлі людьми значна увага приділялась обміну інформацією та співпраці з правоохоронними органами, допомозі постраждалим у поверненні та реінтеграції їх у суспільство. Однак протягом останніх років низка протоколів, декларацій і публікацій привернула увагу до серйозних проблем із здоров'ям постраждалих. Ці документи акцентують увагу на потребу досягнення мінімальних стандартів охорони здоров'я і надання спеціалізованих послуг, які відповідають медичним потребам постраждалих від торгівлі людьми, й оточенню, яке страждає від цього злочину [8, с. 175].